

Токарчук О. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРО СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ ЛЕКЦІЙ С. П. ШЕЛУХІНА З КАРНОГО ПРАВА

У статті представлено погляди С. П. Шелухіна, які відображено у матеріалах його лекцій з карного права. Розглянуто погляди правника щодо питань предмету, цілей і методів вивчення карного права, злочину та покарання, а також проаналізовано їх значення для сьогодення.

Ключові слова: карне право, предмет, метод, злочин, покарання.

Правова думка українського народу, як і будь-яка інша, характеризується наявністю окремих мислителів, значення яких виходить далеко за її межі. Одним з таких є Сергій Павлович Шелухін, з іменем якого зв'язаний розвиток правової думки у другій половині XIX століття. Лекції Сергія Павловича Шелухіна, які існують сьогодні лише у вигляді рукописів, дозволяють розкрити не тільки погляди великого вченого, діяльність якого співпала з складними історичними процесами, на кримінальне, кримінально-процесуальне право, але і його уявлення про їх майбутнє, що є досить цікавим та корисним для сучасних досліджень в цих галузях правових знань.

Лекції вченого вирізняються прекрасною підготовкою, змістовністю, продуманістю, послідовністю розвитку основної думки, що безперечно, означає наявність високих якостей в академічному викладанні. Він близько стояв до молоді, яку навчав, до своїх слухачів, вмів поріднитися, зблизитися з аудиторією. Кожний слухач зустрічав в ньому не формальне, а духовне відношення. Вся особистість професора, наскільки вона проявлялася в науковій діяльності і в особистому відношенні до людей, була просякнута гуманністю, великою любов'ю та повагою до людини і природи.

У своїх доповідях С. П. Шелухін значну увагу звертав на історичні події і власні історичні дослідження. В його лекціях з карного права історії виділено досить багато місця. Науковець займався дослідженням подій минулих часів для визначення правового устрою минулого правового життя. Проте незважаючи на велике значення, яке він відводив історичним аспектам правового життя, його не варто називати виключно істориком права, оскільки правове життя минулого його цікавило не саме по собі, а як ступінь для розуміння сучасного (тогочасного). Погляд його був направлений на сучасність. Лише для розуміння й пояснення тих правових процесів, які відбуваються в сучасних умовах життя, С. П. Шелухін звертався до минулого. Факти історії мали для нього величезне значення, тому, що завдяки цим фактам він мав змогу показати погляд і думку народу на певний правовий інститут та його зміни. У своїх лекціях, посиляючись на історичний досвід, С. П. Шелухін підкреслював, що навіть найжорстокіші покарання не залякують людей і від них кількість злочинів не меншає. Вчений був абсолютно переконаний, що необхідні засоби, які попереджували б злочинність, що необхідним є з одного боку знищення одних умов, а з іншого - утворення других таких умов, які впливатимуть на соціальний розум громадськості та індивідумів так, що при одних умовах і причинах творяться і ростуть злочини, а при других умовах і причинах твориться і росте ґрунт для здорового соціального життя і оздоровлення елементів, які в інших умовах стають злочинцями. Застосування історичних даних в практиці було направлене на з'ясування сучасного стану певних питань, які розглядалися в його

лекціях. Більше того, історичний матеріал слугував для автора не тільки для з'ясування сучасного, але і для відповідей про майбутнє. З вказаного матеріалу він здійснював висновки не тільки про те, що є, але й про те, що повинно бути. Отже, історія права потрібна С. П. Шелухіну для розуміння істинної природи карного права, для з'ясування його сучасного стану і визначення ймовірної долі його в майбутньому.

Дану роботу, безумовно, можна віднести до пам'яток історії вітчизняного кримінального права. В ній піднімаються важливі і актуальні сьогодні проблеми. В цій роботі С. П. Шелухін розглядав питання загальної, особливої або спеціальної частин кримінального права.

Лектор вказує, що предметом загальної частини науки карного права є загальне поняття злочину й покарання в їх юридичній природі. “Вона трактує про загальний состав усіх злочинів, як певного антисоціального явища, про суб'єкта злочину, про об'єкт злочину, про кари і загальні умови примінення карних норм”. Що ж до особливої частини карного права, то предметом свого розгляду та вивчення ця частина має окремі, по своєму складу спеціальні, роди й види злочинів в певній їх класифікації, а також в диспозиціях та санкціях законів. Професор підкреслював, що наука карного права має перш за все практичні цілі і судові органи мають справу не тільки з кодифікованими абстрактними формулами карної діяльності, а з різноманітними індивідуальними конкретними випадками життя, з живим об'єктом, як діючою людиною в певному випадку, і повинні застосовувати не випадки до норм закону, а навпаки знайти відповідну норму закону та застосувати її до конкретного вчинку, утвореного певним живим індивідуумом в певному місці, при певних умовах, в певних обставинах побуту, в певний час, при певних взаємовідносинах. “Очевидно, продовжив свою думку лектор, самого аналізу норм карного права та примінення їх це мало для сеї справи, а особлива частина карного права се тільки й дає. Для правильного одшукання в законі відповідної норми і для правильного примінення її потрібен ще в більшій мірі також відповідний розгляд і аналіз самої даної дійсності події з її юридичного боку в усіх характерних її рисах і обставинах” [1, Арк. 1-2].

Отже, С. П. Шелухін не визнавав вичерпуючим існуючий поділ карного права, оскільки вважав його не повним. Він вважав, що особлива частина науки карного права продовжує розгляд того ж матеріалу, який вивчає загальна частина, але в “складових конкретних елементах предмету”, а змістом даної частини є класифікація злочинів по індивідуальності їх юридичної природи на окремі роди та види.

Крім загальної та особливої частин карного права професор вбачав потребу в організації системи практики карного права. Стосовно потреби системи практики карного права, С. П. Шелухін зазначав, що приєднати її до вже існуючих частин, як відділ практичної юриспруденції, або як семінар не зручно та не доцільно, а приєднати її до особливої частини як додаток, означало б зменшити її значення і пожертвувати інтересами повноти науки карного права. В систему практики карного права повинно увійти право процесуальне, з яким в особливій частині майже не доводиться зустрічатися. Підкреслював, що “ця система мусить мати до діла як цивільне писане так і звичаєве право, бо життя творить багато кримінальних подій на ґрунті сутичок інтересів в сфері сього права, і без знання й розуміння його ті події були б не зрозумілими з внутрішнього боку, який для карного правосуддя відіграє найважливішу роль” продовжуючи свою думку зазначав, що “тут і судова медицина, залізні дорожні, фабричні, робітничі, пароплавні, військові, морські, будівельні та інші правила, тут і народний побут та звичаї, тут і народний побут та звичаї – тут є багато такого змісту й

одмінного матеріалу, од змісту й матеріалу особливої частини науки кримінального права, що се вимагає розділу в самостійній галузі науки” [1, Арк. 159-160] Ця частина за С. П. Шелухінін повинна була стати національною в найбільшій мірі, оскільки в основі її матеріалу лежать не абстракції та узагальнення, а конкретні кримінальні випадки життя даного народу, перш за все в його національному побуті, через це тут вимагається добре знання такого побуту.

С. П. Шелухін виділив різницю в предметах, цілях і методах вивчення особливої та практичної частин кримінального права і прийшов до висновку, що “це вимагає розподілу, бо для сполучення немає безпосередньої ототожнюючої спільності” Таким чином в інтересах наукового дослідження й вивчення предметів в даному разі потрібна роздільність, пише професор, через що мусить утворитися третя частина науки кримінального права, яка називатиметься прикладною частиною кримінального права. Третя частина, продовжує думку лектор, система або наука практики кримінального права, своїм матеріалом і змістом повинна представляти для загальної та особливої частини більше як фундамент їх та насичуючий ґрунт, вона для них животворне джерело реальності і пульс їх життя й розвитку, вона зв’язує їх з життям, бо сама безпосередньо зв’язана з ним, як живий продукт його [1, Арк. 166].

Багато разів С. П. Шелухін наголошував на тому, що в історичному процесі розвитку людства і права, тобто культури, цивілізації, державного ладу протиправність як і караність не постійні, а надзвичайно мінливі. Що в одні часи вважалося допустимим, те саме в інші часи вважалося злочином і навпаки, оскільки “вичерпати всю різноманітність кримінальних явищ життя в його повноті ніяк не можна, як для особливої частини не можна вичерпати всіх видів злочину, бо ніхто не може випередити життя” [4, Арк. 102] Предметом кримінального права визначав “ті вчинки чи та нечинність, або неоглядність, які заборонено законною санкцією реакції, що зветься карою”, а злочин – це “протизаконне заподіяння людиною громадянству або членові шкоди, порушенням правової норми, забезпеченою кримінальною санкцією закону”, тобто в основі вчинення злочину лежить заподіяння особою своєю дією чи бездіяльністю шкоди, за яку законодавством визначено кримінальну санкцію [2, Арк. 27]. Поняття про злочин, пише С. П. Шелухін, складається з двох елементів: протиправності вчинку “а той вчинок це диспозиція” і караності за нього “санкція”. Якою б не була дія чи бездіяльність, а без передбачення її законодавством, ніхто не може за неї покарати чи бути покараним. Професор підкреслював, що “вчинок підлягає карі лише тоді, коли в час його заподіяння існує закон, що передбачає той вчинок і визначає своєю санкцією реакцію на його”, а звідси виводить правило “що ніякий кримінальний злочин немає поворотної сили і через те не можна судити за ті вчинки, проти яких вийшов закон уже після їх виникнення” [2, Арк. 38]. Це правило він відносив як до злочину, так і до замаху на злочин, який є не тільки бажанням чи наміром вчинити дію, а саме діяння. Вважає, що для замаху потрібно, щоб злий умисел сам виявив себе на шляху чи шляхом до виконання, бо один тільки умисел, підкреслює автор, не карається, крім випадків вказаних у законі. На його думку, замах існує в кожному випадку злочину, бо саме ним розпочинається реалізація умислу, а в такому разі, доводив С. П. Шелухін, там де немає умислу не може бути і замаху [2, Арк. 38].

Як бачимо, з не багатьох наведених вище понять, запропонованих С. П. Шелухінін, в сучасному кримінальному праві збереглися поняття юридичних реалій, але їх інтерпретація в сучасній мові права перетерпіла деяких змін і певних доповнень, звичайно. Представлені у лекціях поняття і терміни являються цінним матеріалом для вивчення юристам.

Пройшов довгий період часу, писав правознавець, поки розвиток правової думки суспільства дійшов до свідомості, що злочини можуть вчиняти тільки люди, та й то не всі, а лише ті що мають волю, розум. Він стверджував, що розум пішов далі в своєму аналізі та завдяки успіхам і досягненням науки про людину як істоту біологічну, психологічну все більше й більше в реагуванні на злочин переніс увагу з об'єктивної шкоди на особу злочинця – “на його намисел, намір, волю, соціальну небезпеку од його чинности”, продовжуючи думку додає, що “в міру розвитку людства під карні санкції все більше й більше підводять такі поступування, які попереду не вважалися шкодливими, порушуючими право, об'єктивна шкода од них або не помічалася або не вважалася шкодою” [2, Арк. 28]. Проте з плином часу карне законодавство розвивалося і передбачало дедалі більше діянь, які тягнули за собою встановлену законом санкцію за них. Так С. П. Шелухін визначив поняття карного закону – це “обов’язкова для громадянства і влади правова норма, яка передбачає певну чинність чи нечинність і визначає кару за наслідки їх”. Розрізняв матеріальне карне право, “коли сей закон містить в собі визначення прикмет і кару” та процесуальне карне право, “коли цей закон містить в собі правила поступування суду з його органами, скривдженого і злочинця для м’якості цілей правосуддя, то се є карне судоводство”. Норму кримінального матеріального права у формі кримінального закону автор поділяє на дві частини: диспозицію (опис забороненого вчинку) і санкцію (наслідки вчинку з точки зору кримінального права в формі покарання). Лектор звертає увагу на три технічні способи утворення диспозитивних частин норми, а саме: описовий (по прикметах вчинку як складових частин його), бланкетний (коли вказується за порушення яких дій, передбачених законами, визначено покарання), є смисловий (вказується стаття закону, в якій вказується той вчинок, що тягне за собою покарання). Щодо санкцій, то автор вирізняє три типи їх – абсолютно-встановлена, абсолютно не встановлена, відносно-встановлена.

Познайомившись з роботою С. П. Шелухіна, можна зробити висновок, що нове – це давно забуте старе. Практично всі правові положення, що знайшли своє відображення у матеріалах лекцій науковця можна спостерігати та використовувати і в умовах сьогодення.

Індивідуальність і оригінальність викладу наукових положень в такому жанрі як лекція, передбачається монологічною формою усно-публічного виступу з юридичної тематики. Саме в авторських інтерпретаціях проявляється лекторська творчість С. П. Шелухіна, його мистецтво викладення своєї думки. Положення кримінального права, переосмислені автором набувають дещо піднесеної форми завдяки емоційно-експресивному, небайдужому відношенню до дисципліни, яка вивчається. Таким чином читач постійно відчуває присутність лектора, що є, мабуть, найвищим ступенем майстерності вченого в такому жанрі науково-літературної творчості. Так, наприклад, аналізуючи давні письмові правові пам’ятки, автор описував види покарань, які існували в українському, російському та західно-європейському праві, використовуючи літературні прийоми порівняння для більш переконливого підтвердження власної думки.

Хочеться погодитися з думкою С.П.Шелухіна стосовно того, що тривалість постійних суперечок між науковцями щодо питань покарання (що таке покарання, чи має право держава карати, якою є ціль покарання) зробила велику користь для суспільства. Дійсно існування цих суперечок з’ясувало багато позитивних і негативних моментів в практиці, давши можливість відбуватися розумним покращенням і

доцільностям в практиці кримінального правосуддя. “Поділ функцій влади на законодавчу, судову та урядову визнано наукою за найкращий засіб забезпечити права і свободи особи в суспільстві й державі, а разом з тим найкращу гарантію справжнього державного ладу. Покарання, згідно з цим може впасти на громадянина тільки по суду з усіма його гарантіями безсторонності, правосуддя й справедливості, а ніякі адміністративні покарання не допустимі. Через те ніяких позасудових арештів в правній добре збудованій державі бути не може. Всякі адміністративні арешти в такій державі належать негайній передачі до судової влади і підлягають в найкоротший час її контролю” [3, Арк. 38]. Покарання не може бути тільки реакцією на злочинну діяльність, як акт насильства органів влади над людиною, котра провинилася, переконаний С. П. Шелухін, “Мусить бути розумна ціль реакції, а тому мусять бути відповідні форми реакції і засоби, тобто організація реакції. Від того кого вважати суб’єктом права реагувати на злочин, залежить і сама організація реакції” [2, Арк. 48]. Вивчивши історію покарань, автор згадував, що покарання направлялися на людське життя, здоров’я, свободу, честь, на всі людські блага; заподіювали смерть, каліцтво, біль, страждання, знущання, заточення, вигнання, позбавлення майна, оганебнення, безчестя, приниження людської гідності, тобто покарання направлялись на фізичну природу людини, на духовну і на те й друге разом. Він зазначав, що в законодавстві українського народу визначено було дуже суворі покарання, щоб залякувати, але народний суд завжди знаходив засоби аби пом’якшити покарання., одночасно лектор підкреслював, що все-таки в українському праві довго не було системи покарань і певного принципу.

“Право як примусова соціальна норма організації, а ближче координації інтересів показує свою примусову обов’язковість завше на зовнішнім авторитеті, хоч би вона сама пособі по собі мала найбільший внутрішній авторитет розумності, етики, справедливості. Ся вимога зовнішнього авторитету виникає з загальної примусовості...таким зовнішнім авторитетом є держава, церква, громада...” [1, Арк. 1-2] Право визначати і призначати покарання виникло з взаємних прав і зобов’язань суспільства та його членів, окремих людей, яких пов’язували між собою спільні інтереси, з того, що людина може отримувати від соціального стану людей, а через це не має права вчиняти протиправні дії, знищуючі умови існування людей в суспільному стані життя. На думку С. П. Шелухіна, покарання повинно призначатися індивідуально, повинно падати тільки на особу злочинця відповідно до його особливостей, а не поширюватися на осіб непричетних до злочину.

Важливою знахідкою є думка автора про покарання у вигляді смертної кари. І от що про це пише С. П. Шелухін: “По своїй сутності смертна кара не є карою, а є просто фізичним знищенням людини, яка за свою провину засуджена на знищення її з світу позбавленням життя. Вже з сих своїх внутрішніх причин і результатів смертна кара не підходить до тих вимог од кари, які вироблені наукою” [2, Арк. 60]. Чіткою та зрозумілою є позиція автора в цьому питанні.

Матеріали до своїх лекцій з карного права, як згадує Шелухін, він підготував, ще тоді, коли читав лекції кандидатам на судові посади [4, Арк. 101].

В лекціях автора відчувається легкість і логічність викладу матеріалу, присутній тут також значний досвід практика, знання різноманітних точок зору у правовій науці. Кожна думка автора пронизана ідеями гуманізму, високою моральністю, прагненням до природної справедливості. Важливе значення для сучасної правової думки мають лекції з кримінального права, підготовлені С. П. Шелухіним, оскільки їх зміст відображає

основні аспекти кримінального права, містить цікаві факти з історії кримінального права, а також важливе значення даних лекцій полягає в можливості застосування певних положень, запропонованих С. П. Шелухіним, у практиці кримінального права.

Використані джерела:

1. Центральний держаний архів органів влади і управління (далі ЦДАВО України). – Ф. 3695. – оп. 1. – Спр. 52 – 256 арк.
2. ЦДАВО України. – Ф. 3695. – оп. 1 – Спр. 53. – 284 арк.
3. ЦДАВО України. – Ф. 3695. – оп. 1 – Спр. 59. – 143 арк.
4. ЦДАВО України. – Ф. 3695. – оп. 1 – Спр. – 61. – 145 арк.

Токарчук О. В. О современном значении лекций С. П. Шелухина по уголовному праву

В статье представлены взгляды С. П. Шелухина, которые отображены в материалах его лекций по уголовному праву. Рассмотрены взгляды относительно вопросов предмета, целей и методов изучения уголовного права, преступления и наказания, а также проанализировано их значение для современности.

Ключевые слова: уголовное право, предмет, метод, преступление, наказание.

Tokarchuk O. V. About modern value of lectures of S.P.Shelukhina on criminal law

In the article are presented the looks of S. P. Shelukhina, which are represented in materials of his lectures on a criminal law. The looks of legislator are considered in relation to the questions of object, aims and methods of study of criminal law, crime and punishment, and also their value is analyzed for today.

Key words: criminal law, object, method, crime, punishment.

Шатковська І. В.
Міністерство фінансів України

СУБ'ЄКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті розглянуті адміністративно-правові аспекти інституту лікарської таємниці. Акцентована увага на проблемних питаннях визначення і класифікації суб'єктів збереження лікарської таємниці.

Ключові слова: лікарська таємниця, адміністративне право, збереження лікарської таємниці.

Останнім часом активізувались юридичні наукові дослідження, присвячені юридичному забезпеченню медичної діяльності. Серед них чільне місце посідає проблематика правового регулювання медичної інформації, відомої як лікарська таємниця. Говорячи про інститут лікарської таємниці, ми перш за все повинні констатувати, що саме адміністративному праву належить провідна роль у правовому забезпеченні збереження даної інформації від розголошення. Так, конституційне право, визначаючи в Основному законі держави загальне положення про те, що ніхто не може зазнавати втручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Проте, як і всі інші положення Конституції України, вони деталізуються у численних законах та підзаконних нормативно-правових актах. Зважаючи на